

اثرات ضدباکتریایی بخش‌های مختلف توتیای دریایی خلیج فارس

سیما راهی^۱، بهروز حیدری*^۱، مهدی رسا^۲

۱- گروه زیست‌شناسی، دانشکده علوم پایه، دانشگاه گیلان، رشت، ایران، صندوق پستی: ۱۱۴۴

۲- گروه علوم دریایی، پژوهشکده حوضه آبی دریای خزر، دانشگاه گیلان، رشت، ایران، صندوق پستی: ۱۱۴۴

تاریخ پذیرش: ۲۹ مرداد ۱۳۹۶

تاریخ دریافت: ۱۸ اسفند ۱۳۹۵

چکیده

در مطالعه‌ی حاضر، اثرات ضدباکتریایی اجزای مختلف (گنادها، پوسته، خارها و بخش دهانی) توتیای دریایی *Echinometra mathaei* حاضر در خلیج فارس مورد بررسی قرار گرفته است. بدلیل ویژگی‌های بیماری‌زایی و میزان شیوع که باکتری‌های گرم منفی مانند *Escherichia coli* و *Pseudomonas aeruginosa* و باکتری‌های گرم مثبت نظیر *Staphylococcus aureus* و *Basillus subtilis* دارند، از این میکروارگانیسم‌ها جهت سنجش تاثیرات باکتری کشی این عصاره‌ها، استفاده شده است. توتیای دریایی از سواحل خلیج فارس جمع‌آوری و پس از کالبدشکافی، از اندام‌های مختلف آن‌ها توسط سه حلال سدیم‌بافر فسفات، اتانول و استونیتریل عصاره‌گیری به عمل آمد. فعالیت ضدباکتریایی عصاره‌ها، با استفاده از روش انتشار چاهکی، در دو غلظت ۱۵۰۰ و ۶۰۰ $\mu\text{g}/\text{well}$ ، مورد ارزیابی قرار گرفت. فعالیت ضدباکتریایی در عصاره‌های پوسته و گناد مشاهده شد. عصاره‌ی بخش دهانی و خار در همه‌ی تست‌ها فاقد فعالیت ضدباکتریایی بود. این ارزیابی‌ها نشان داد که عصاره‌های استونیتریلی و اتانولی گناد دارای فعالیت باکتری کشی در مقابل سویه *E. coli* می‌باشند. در مورد سویه *B. subtilis*، عصاره‌های اتانولی، استونیتریلی و بافر فسفاتی گناد و همچنین عصاره‌های اتانولی و استونیتریلی پوسته فعالیت ضدباکتریایی نشان دادند. همچنین عصاره‌های استونیتریلی و اتانولی گناد فعالیت باکتری کشی در مقابل سویه *P. aeruginosa* داشتند. در مورد سویه *S. aureus* نیز عصاره‌های استونیتریلی و اتانولی گناد فعالیت ضدباکتریایی نشان دادند. با توجه به نتایج، پیشنهاد می‌گردد که بخش پوسته و گناد توتیای دریایی جهت استخراج و تخلیص ترکیبات تاثیر بیش‌تری دارد.

کلمات کلیدی: توتیای دریایی، خلیج فارس، باکتری، عصاره.

مقدمه

در پنج دهه‌ی اخیر، فرآورده‌های طبیعی دریایی توجه زیست‌شناسان و شیمیدانان را به خود جلب کرده‌است. موجودات دریایی نه تنها ترکیبات دارویی سودمندی را مهیا می‌کنند، بلکه مواد توکسیک نیز تولید می‌کنند (McCarthy and Pomponi, 2004). در سال‌های اخیر ترکیبات بیواکتیو بسیاری، از جانوران دریایی متنوعی استخراج شده‌است و جستجو برای یافتن متابولیت‌های جدید از این موجودات منجر به جداسازی حدود ۱۰۰۰۰ متابولیت شده‌است که بسیاری از آن‌ها در زمینه‌های داروسازی مورد استفاده قرار گرفته‌اند (Mokhlesi et al., 2012). این ترکیبات فعالیت‌هایی از جمله فعالیت‌های ضدباکتریایی، ضد قارچی، ضدسرطانی، ضدویروسی، ضدانگلی، ضد التهابی، آنتی‌اکسیدانی و چندین فعالیت دارویی دیگر از خود نشان داده‌اند که برای انسان سودمند است (Briskin, 2000). ترکیبات یا متابولیت‌های بیواکتیو از گروه‌های مختلفی از جانوران دریایی از جمله مرجان‌ها (Jensen, et al., 1996)، خرچنگ‌ها (Chattopadhyay and Chatterjee, 1993)، تونیکات‌ها (Findlay and Smith, 1995)، خارپوستان (Bryan et al., 1992)، ماهی‌ها (Cole et al., 1997) و اسفنج‌ها (Fusetani, 1996) جداسازی شده‌اند. متابولیت‌های جدا شده از جانوران دریایی می‌توانند به استروئیدها، تریپنوتیدها، ایزوپرنوتیدها، غیر ایزوپرنوتیدها، کینون‌ها، ترکیبات برم‌دار، نیتروژن هتروسیکلیک‌ها و نیتروژن سولفور هتروسیکلیک‌ها تقسیم شوند (Bhakuni and Rawat, 2005). اساس کشف دارو از دریا از این حقیقت ناشی می‌شود که ارگانسیم‌های دریایی مکانیسم‌های بیوشیمیایی

وفیزیولوژیکی پیچیده‌ای برای تولید ترکیبات فعال-زیستی دارند تا برای فعالیت‌هایی مانند تولیدمثل، ارتباط و محافظت در برابر شکارچی، عفونت و رقابت در گستره‌ی تنازع بقا مهیا باشد (یوسف‌پور، ۹۱). جمعیت میکروبی در آب دریا و رسوبات می‌تواند به ترتیب بالاتر از 10^6 و 10^9 در هر میلی‌لیتر باشد (Austin, 1988). بنابراین بی‌مهرگان دریایی به طور مداوم در معرض غلظت بالایی از باکتری‌ها، قارچ‌ها و ویروس‌ها هستند که بسیاری از آن‌ها ممکن است پاتوژن یا بیماری‌زا باشند (Haug et al., 2002; Casas et al., 2011).

از سلسله‌ی جانوران، شاخه‌ی Echinodermata از شاخه‌ی بزرگی با تقریباً ۷۰۰۰ گونه‌ی زنده است که به رده‌های Crinoidea (سوسن‌های دریایی)، Ophiuroidea (ستاره‌های شکننده)، Echinoidea (خارسانان) و Holothuroidea (خیارسانان) تقسیم‌بندی می‌شوند (Li et al., 2010). خارسانان (Echinoidea) در تمامی دریاها، از نواحی بین جزر و مدی تا اقیانوس‌های عمیق، گسترده‌گی زیادی دارند (Hickman, 2006). خارپوستان موجودات بستری هستند که دائماً در معرض مقادیر نسبتاً بالایی از باکتری‌ها، ویروس‌ها و قارچ‌ها هستند که تعداد زیادی از آنها ممکن است برای جاندار زیان‌آور باشد. بقای این موجودات به مکانیسم‌های آنتی‌میکروبیال مناسب بستگی دارد تا بتوانند خود را در برابر عفونت‌ها و صدمات محافظت کنند. انواعی از فاکتورها یا عوامل ضد میکروبی از خارپوستان جدا شده‌اند (Haug et al., 2002).

اخیراً این موضوع مطرح شده که توتیاهای دریایی منابعی غنی از ترکیبات بیواکتیو هستند. Haug و

تشخیص طبی جداسازی می‌گردند. اخیراً ظهور تعداد فزاینده‌ی باکتری‌های مقاوم به آنتی‌بیوتیک‌ها جستجو برای عوامل ضد میکروبی طبیعی را تحریک می‌کند (Abubakar et al., 2012).

از آنجایی که خلیج فارس غنی از ذخایر موجودات دریایی است و این موجودات دارای ترکیبات بیواکتیو جهت مبارزه با عوامل میکروبی می‌باشد که می‌توان از این توانایی بالقوه جهت تهیه داروهای بیولوژیکی استفاده نمود با توجه به فراوانی و در دسترس بودن ارگانسیم‌های دریایی می‌توان از آن‌ها استفاده خوراکی و بالینی کرد. بسیاری از عوامل میکروبی نسبت به آنتی‌بیوتیک‌های حاضر مقاوم شده‌اند و با توجه به اینکه منابع دریایی غنی از آنتی‌بیوتیک‌های جدید و فراوانند می‌توان راه جدیدی برای مبارزه با عوامل بیماری‌زا یافت کرد.

مواد و روش‌ها

نمونه‌برداری و آماده‌سازی

خارپوست انتخابی برای انجام این مطالعه، یک گونه توتیای دریایی از رده‌ی Echinoidea بود. نمونه‌برداری در دو مرحله در دو نوبت تیرماه سال ۱۳۹۲ از سواحل جزیره‌ی کیش و فروردین سال ۱۳۹۳ از سواحل جزیره‌ی قشم از عمق یکسان جمع‌آوری شدند. تعداد نمونه‌ها برای گونه‌ی خارپوست دوازده عدد بود و پس از جمع‌آوری از سطح دریا، بیومتری (اندازه‌گیری وزن، قطر جانور با خار و بدون خار و وزن بخش‌های مختلف بدن) کالبدشکافی شد و پس از فریز شدن با نیتروژن مایع در داخل فلاسک‌های حاوی یخ به آزمایشگاه تحقیقاتی بیولوژی دریا دانشکده علوم پایه دانشگاه گیلان منتقل

همکاران (۲۰۰۲) فعالیت آنتی‌باکتریال عصاره‌های بدست آمده از پوسته‌ی توتیای دریایی سبز با نام علمی *Strongylocentrotus droebachiensis* را گزارش کردند. همچنین در مطالعه‌ای که اخیراً توسط Abubakar و همکاران (۲۰۱۲) صورت گرفته است، عصاره‌های تهیه شده از اندام‌های مختلف (گنادها، بخش دهانی، روده، خارها و پوسته) یک نوع توتیای دریایی به نام *Tripneustes gratilla* اثرات ضدباکتریایی مختلفی را در مقابل طیفی از باکتری‌های مثبت و منفی نشان دادند. در این تحقیق مشخص شد که عصاره‌ی مربوط به گنادها و روده، دارای بیش‌ترین فعالیت آنتی‌باکتریال است. همچنین با توجه به گزارش Shamsuddin و همکاران (۲۰۱۰)، مشخص شد که عصاره‌های مختلف تهیه شده از بافت‌های داخلی و لایه‌ی خارجی بدن سه گونه از توتیاهای دریایی، اثرات متفاوتی بر روی چند گونه‌ی مختلف باکتریایی دارند؛ به طوری که میزان فعالیت آنها در مقابل باکتری‌ها متفاوت بوده و برخی از عصاره‌ها تنها قادر به مهار تعدادی از باکتری‌ها بودند. Shankarlal و همکاران (۲۰۱۱) بیان کردند که عصاره‌ی تهیه شده از پوسته‌ی توتیای دریایی بنفش (*Salmacis virgulata*) دارای فعالیت ضد میکروبی است.

در این پژوهش سعی شده است تا از باکتری‌هایی استفاده گردد که منشاء عفونت‌های باکتریایی انسان می‌باشد. برخی باکتری‌های گرم منفی مانند *Escherichia coli* و *Pseudomonas aeruginosa* و برخی از باکتری‌های گرم مثبت مانند *Staphylococcus aureus* و *Bacillus subtilis* دارای ویژگی‌های خاصی در عفونت‌های باکتریایی هستند و در بیش‌تر نمونه‌های کلینیکی ارجاع شده به آزمایشگاه‌های

($\text{NaH}_2\text{PO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$, 0.1M; NaOH, 0.2M) ۰/۱M استفاده شد. هر کدام از اندام‌های مورد آزمایش پس از آماده‌سازی، با استفاده از ازت مایع به صورت پودر در آمدند. در ادامه، نمونه‌ها با استفاده از دستگاه سونیکاتور (Misonix 3000, USA) به مدت ۵ دقیقه با قدرت ۲۱ وات سونیکیت شدند و طی آن دومین مرحله‌ی لیز سلولی و یکسان‌سازی محلول صورت گرفت. پس از آن هر یک از محلول‌های آماده شده، توسط دستگاه انکوباتور شیکردار (Infros, RFI-150) و بر روی یخ با دور ۹۰ rpm شیک شدند. سپس به منظور جداسازی بافت از محلول رویی، عصاره‌ها به مدت ۱۰ دقیقه در دستگاه میکروسانتریفیوژ (Centurion Scientific; England) با دمای 4°C و دور ۴۰۰۰ rpm سانتریفیوژ شدند. پس از جدا کردن محلول رویی از رسوبات بافتی، آن را در داخل پلیت‌های شیشه‌ای استریل و از قبل وزن شده ریخته و جهت نگهداری طولانی مدت، به دستگاه freeze-dryer (Vacuubrand, Germany) انتقال داده شدند. سپس به صورت پودری کاملاً خشک در آمدند.

عصاره اتانولی

قسمت دیگری از بافت‌های پودر شده جهت تهیه‌ی عصاره‌ی اتانولی مورد استفاده قرار گرفتند. برای انجام این کار از اتانول ($\text{C}_2\text{H}_5\text{OH}$) ۹۰٪ استفاده شد و با نسبت ۱:۵ به بافت‌های پودر شده اضافه شد. پس از انجام سونیکیشن با همان شرایط قبلی، نمونه‌ها به مدت ۲۴ ساعت و با دور ۹۰ rpm در دستگاه انکوباتور شیکردار در دمای 40°C شیک شدند. جداسازی عصاره از رسوبات بافتی توسط دستگاه میکروسانتریفیوژ به مدت ۱۰ دقیقه در دمای 4°C و با دور ۴۰۰۰ rpm

گردیدند. اندام‌های انتخابی خار، تست، بخش دهانی و گنادها بودند (شکل ۱) که پس از جداسازی همه‌ی خارها از سطح تست، تشریح، وزن و قرارگیری در نیتروژن مایع، تا زمان انجام مراحل عصاره‌گیری، در دمای 70°C قرار گرفتند. جهت شناسایی گونه از تست و خارهای روی سطح آن با استفاده از کلید شناسایی منطقه‌ای (Price, 1983) صورت پذیرفت.

شکل ۱: بخش‌های مختلف توتیای دریایی *E. mathaei* که در مطالعه‌ی حاضر استفاده شد

عصاره‌گیری

عصاره‌گیری از اندام‌های مختلف خارپوست مورد آزمایش با استفاده از حلال‌های آبی و آلی صورت گرفت. بدین صورت که جهت استخراج ترکیبات غیرپروتئینی اعم از قطبی و غیرقطبی، از حلال‌های اتانول ۹۰٪ و استونیتریل ۸۰٪ (Acetonitril; Merck, Germany) به کار برده شد. برای تهیه‌ی عصاره‌ی خام شامل ترکیبات پروتئینی، حلال آبی مورد استفاده بافر فسفات سدیم (PBS) بود. به منظور کاهش خطا و افزایش دقت در روند کار، عصاره‌گیری از هر کدام از اندام‌های جاندار سه بار تکرار شد.

عصاره بافر فسفاتی

جهت تهیه عصاره بافر فسفاتی از بافر فسفات سدیم

استونیتریلی، با استفاده از ترازوی دیجیتالی (GR-200; AND)، به مقادیر ۱۵۰۰ و ۶۰۰ میکروگرم وزن شدند. حلال‌های مورد استفاده برای انجام تست‌های آنتی باکتریال، عصاره‌های اتانولی و استونیتریلی، دی‌متیل سولفوکساید (DMSO) (Merck; Germany) و عصاره‌های بافرسفاتی، آب مقطر دیونیزه بودند که هر کدام از عصاره‌های مذکور با مقادیر گفته شده، در $40 \mu\text{L}$ حلال مربوطه، حل شدند. روش انتشار چاهکی به عنوان روش میکروبی در این ارزیابی به کار برده شد. تمامی کارهای انجام شده بر روی عصاره‌های بافرسفاتی تا زمان اضافه شدن به محیط‌های کشت، جهت حفظ دما، روی یخ صورت گرفت. از بین سه تکرار عصاره‌های مربوط به هر جزء جاندار، عصاره‌ای که بهتر جواب داده بود دو بار دیگر مورد آزمایش قرار گرفت و داده‌های بدست آمده به صورت میانگین محاسبه گردید. در مجموع تست آنتی‌میکروبیالی مربوط به هر کدام از اجزای توتیای دریایی برای هر عصاره (در دو غلظت)، ۱۸ بار تکرار گردید.

کنترل

تست‌های آنتی‌بیوگرام به عنوان کنترل مثبت و استاندارد اثرگذاری بر روی باکتری‌ها انجام گرفت. بدین منظور از آنتی‌بیوتیک‌های تراسایکلین ($\mu\text{g}/\text{disc}$) ۳۰، کلرامفنیکل ($\mu\text{g}/\text{disc}$) ۳۰، آموکسی کلاو ($\mu\text{g}/\text{disc}$) ۲۰/۱۰ و نالیدیکسیک اسید ($\mu\text{g}/\text{disc}$) ۳۰ استفاده شد. هر تست آنتی‌بیوگرام ۳ بار تکرار گردید و نتایج به صورت میانگین $\pm$ انحراف معیار محاسبه گردید. دو حلال DMSO و d.dH₂O به عنوان کنترل منفی مورد آزمایش قرار گرفتند تا از عدم ایجاد اختلال در آزمایش توسط آن‌ها اطمینان حاصل شود.

صورت گرفت. محلول رویی در پلیت‌های شیشه‌ای استریل و از قبل وزن شده ریخته شدند و جهت لیوفیلیزه کردن در دستگاه freeze-dryer تحت شرایط ذکر شده در بخش قبل، آماده شدند. سپس پلیت‌های حاوی عصاره‌های خشک وزن شدند و تا زمان انجام تست‌های باکتریایی در دمای 20°C - نگهداری شدند.

عصاره استونیتریلی

برای تهیه‌ی این نوع عصاره از استونیتریل (C₂H₃N) ۸۰٪ استفاده شد و با همان نسبت ۱:۵ به بافت‌های پودر شده اضافه شد. مراحل عصاره‌گیری با استفاده از این حلال آلی همانند عصاره‌ی اتانولی و تحت شرایط مشابه صورت گرفت.

باکتری‌ها

چهار باکتری مورد استفاده برای انجام تست‌های میکروبی باکتری‌های *Bacillus subtilis*، *Escherichia coli*، *Pseudomonas aeruginosa* و *Staphylococcus aureus* هستند که محیط کشت مناسب برای رشد همه‌ی این باکتری‌ها، محیط کشت *nutrient agar* (Merk; Germani) است. سویه‌های باکتری (*E. coli* PTCC و *B. subtilis* PTCC (1254) و *S. aureus* PTCC (1189) و *P. aeruginosa* PTCC (1310) و *S. aureus* PTCC (1395) از مرکز کلکسیون قارچ‌ها و باکتری‌های صنعتی ایران (PTCC) به صورت لیوفیلیزه تهیه و برای کشت به آزمایشگاه تحقیقاتی میکروبیولوژی دانشگاه گیلان انتقال داده شد.

اثردهی عصاره‌ها

هر کدام از عصاره‌های بافرسفاتی، اتانولی و

آنالیز آماری

در این پژوهش برای تحلیل آماری داده‌ها و رسم نمودارها از نرم‌افزارهای SPSS version 17 و Microsoft Office Excel 2010 استفاده شد. پس از تعیین نرمال بودن داده‌ها توسط آزمون کولموگروف_اسمیرونف، از آنالیز واریانس یک‌طرفه جهت تعیین معنی‌دار بودن یا نبودن اختلاف بین عصاره‌های مختلف در توتیای دریایی استفاده شد و در صورت معنادار بودن، پس از آزمون Duncan جهت تعیین اختلاف بین گروه‌ها مورد استفاده قرار گرفت.

نتایج

مقایسه‌ی مشاهدات انجام شده با کلید شناسایی (Price, ۱۹۸۳) نشان داد که نمونه‌های توتیای دریایی مورد نظر *Echinometra mathaei* de Blainville 1825 می‌باشد. همانطور که در جدول ۱ مشاهده می‌شود، نتایج حاصل از تست‌های باکتریایی عصاره‌های تهیه شده از اجزای مختلف بدن *E. mathaei* در مقابل *B. subtilis* و *E. coli* و *S. aureus* و *P. aeruginosa* متفاوت بوده است.

Escherichia coli

باتوجه به جدول ۱ همه‌ی عصاره‌های اتانولی، استونیتریلی و بافر فسفات‌ی مربوط به پوسته، خار و بخش دهانی فاقد فعالیت آنتی‌باکتریال در مقابل سویه‌ی *E. coli* هستند. عصاره‌ی استونیتریلی و اتانولی گناد دارای فعالیت آنتی‌باکتریال و عصاره‌ی بافر فسفات‌ی گناد فاقد این فعالیت در مقابل سویه‌ی مذکور می‌باشند. با توجه به تست‌های آماری انجام شده، فعالیت آنتی‌باکتریال عصاره‌ی اتانولی گناد در غلظت

۱۵۰۰ (µg/well) بطور معناداری بیش‌تر از میزان این نوع فعالیت در عصاره‌های استونیتریلی در دو غلظت (۶۰۰ و ۱۵۰۰ µg/well) می‌باشد ($P < 0/05$) (شکل ۱). بیش‌ترین هاله‌ی مهاری به قطر ۱۴.۶۷±۰.۵۸ (mm) مربوط به عصاره‌ی اتانولی گناد (۱۵۰۰ µg/well) و کم‌ترین آنها مربوط به عصاره‌های استونیتریلی در دو غلظت (۶۰۰ و ۱۵۰۰ µg/well) می‌باشد (شکل ۱). همچنین مطابق نتایج بدست آمده، این باکتری نسبت به همه‌ی آنتی‌بیوتیک‌های مورد استفاده، حساسیت نشان داد که میزان حساسیت آن با توجه به داده‌ها متفاوت است (جدول ۲). نتایج آماری نشان دهنده‌ی وجود تفاوت معنادار بین تیمارهای کنترل و عصاره‌های فعال می‌باشد ($P < 0/05$). تست‌های کنترل *DMSO* و *d.d.H₂O* نیز بر روی این میکروارگانیسم، منفی بوده و این باکتری هیچگونه حساسیتی نسبت به حلال‌های مورد استفاده نشان نداد.

Bacillus subtilis

باتوجه به جدول ۱ همه‌ی عصاره‌های اتانولی، استونیتریلی و بافر فسفات‌ی بخش دهانی و خار فاقد فعالیت آنتی‌باکتریال در مقابل سویه‌ی *B. Subtilis* هستند. عصاره‌های اتانولی، استونیتریلی و بافر فسفات‌ی گناد و همچنین عصاره‌های اتانولی و استونیتریلی پوسته دارای فعالیت آنتی‌باکتریالی و عصاره‌ی بافر فسفات‌ی پوسته فاقد فعالیت آنتی‌باکتریال در مقابل سویه‌ی مذکور می‌باشند. با توجه به تست‌های آماری انجام شده، عصاره‌های مختلف در هر دو غلظت (۶۰۰ و ۱۵۰۰ µg/well) روی سویه‌ی *B. subtilis* اختلاف معنا داری را نشان ندادند ($P \geq 0/05$) (شکل ۲). بیش‌ترین هاله‌ی مهاری به قطر ۸/۳۳±۰/۵۸ (mm) مربوط به عصاره‌ی اتانولی پوسته و استونیتریلی گناد در

آنتی‌بیوتیک آموکسیسیلین کلاولانیک اسید مقاومت نشان‌دهنده و نسبت به سایر آنتی‌بیوتیک‌های مورد استفاده، حساسیت داشت که میزان حساسیت آن با توجه به داده‌ها متفاوت است (جدول ۲). نتایج آماری نشان‌دهنده وجود تفاوت معنادار بین تیمارهای کنترل و عصاره‌های فعال می‌باشد ($P < 0.05$). تست‌های کنترل و d.d.H₂O و DMSO نیز بر روی این میکروارگانیسم، منفی بوده و این باکتری هیچگونه حساسیتی نسبت به حلال‌های مورد استفاده نشان نداد.

Staphylococcus aureus

مطابق جدول ۱، همه‌ی عصاره‌های اتانولی، استونیتریلی و بافر فسفات‌ی پوسته، خار و بخش‌دهانی فاقد فعالیت آنتی‌باکتریالی در مقابل سویه‌ی *S. aureus* هستند و عصاره‌ی استونیتریلی و اتانولی گناد دارای اثر آنتی‌باکتریال در مقابل این باکتری بوده و عصاره‌ی بافر فسفات‌ی گناد فاقد چنین فعالیتی در مقابل سویه‌ی مذکور می‌باشند. با توجه به تست‌های آماری، بیش‌ترین اثر آنتی‌باکتریالی در مقابل *S. aureus* مربوط به عصاره‌ی اتانولی گناد ($1500 \mu\text{g/well}$)، با هاله‌ی مهاری به قطر 10.00 ± 1.00 (mm) می‌باشد، همچنین فعالیت آنتی‌باکتریالی این عصاره در مقابل سویه‌ی مذکور با عصاره‌ی اتانولی گناد ($600 \mu\text{g/well}$) دارای اختلاف معنی‌دار ($P < 0.05$) و با عصاره‌ی استونیتریلی گناد ($1500 \mu\text{g/well}$) فاقد اختلاف معنی‌دار می‌باشد، عصاره‌ی اتانولی گناد ($600 \mu\text{g/well}$) نیز فاقد اختلاف معنی‌دار با عصاره‌ی اتانولی گناد ($600 \mu\text{g/well}$) از لحاظ فعالیت آنتی‌باکتریالی است ($P \geq 0.05$) (شکل ۴). همچنین مطابق این نتایج این باکتری نسبت به همه‌ی آنتی‌بیوتیک‌های مورد استفاده، حساسیت نشان‌داد که میزان حساسیت آن با توجه به داده‌ها متفاوت است

غلظت ($1500 \mu\text{g/well}$) و استونیتریلی پوسته در غلظت ($600 \mu\text{g/well}$) و کم‌ترین فعالیت آنتی‌باکتریال مربوط به عصاره‌ی استونیتریلی گناد و اتانولی پوسته به ترتیب در غلظت‌های 600 و $1500 \mu\text{g/well}$ می‌باشد (شکل ۲). همچنین مطابق نتایج، این باکتری نسبت به آنتی‌بیوتیک آموکسیسیلین کلاولانیک اسید مقاومت نشان داد و نسبت به سایر آنتی‌بیوتیک‌های مورد استفاده، حساسیت داشت که میزان حساسیت آن با توجه به داده‌ها متفاوت است (جدول ۲). نتایج آماری نشان‌دهنده وجود تفاوت معنادار بین تیمارهای کنترل و عصاره‌های فعال می‌باشد ($P < 0.05$). تست‌های کنترل و d.d.H₂O و DMSO نیز بر روی این میکروارگانیسم، منفی بوده و این باکتری هیچگونه حساسیتی نسبت به حلال‌های مورد استفاده نشان نداد.

Pseudomonas aeruginosa

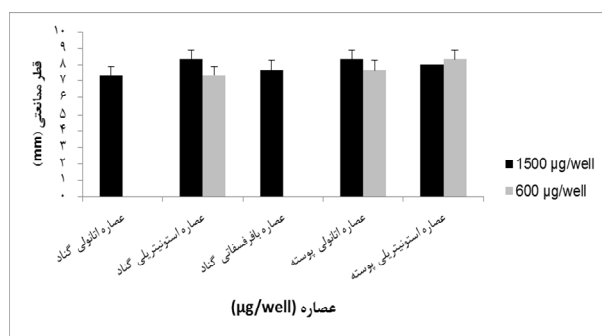
همانطور که در جدول ۱ مشاهده می‌شود همه‌ی عصاره‌های اتانولی، استونیتریلی و بافر فسفات‌ی پوسته، خار و بخش‌دهانی فاقد فعالیت آنتی‌باکتریال در مقابل سویه‌ی *P. aeruginosa* هستند و عصاره‌ی استونیتریلی و اتانولی گناد دارای فعالیت آنتی‌باکتریال و عصاره‌ی بافر فسفات‌ی گناد فاقد این نوع فعالیت در مقابل سویه‌ی مذکور می‌باشند. با توجه به تست‌های آماری، بیش‌ترین هاله‌ی مهاری در مقابل *P. aeruginosa* با قطر (mm) 12.00 ± 1.00 مربوط به عصاره‌ی اتانولی گناد ($1500 \mu\text{g/well}$) بوده و فعالیت آنتی‌باکتریال عصاره‌ی مذکور با عصاره‌ی اتانولی گناد ($600 \mu\text{g/well}$) و استونیتریلی گناد ($1500 \mu\text{g/well}$) تفاوت معنی‌داری ندارد ($P \geq 0.05$) (شکل ۳). همچنین مطابق مشاهدات انجام شده، باکتری مورد آزمایش، نسبت به

روی این میکروارگانیسم، منفی بوده و این باکتری هیچگونه حساسیتی نسبت به حلال‌های مورد استفاده نشان‌داد.

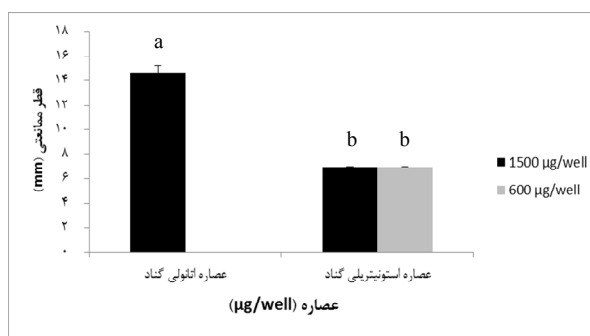
(جدول ۲). نتایج آماری نشان دهنده‌ی وجود تفاوت معنادار بین تیمارهای کنترل و عصاره‌های فعال می‌باشد ($P < 0.05$). تست‌های کنترل $d.d.H_2O$ و DMSO نیز بر

جدول ۱: نتایج حاصل از تاثیر عصاره‌های مختلف توتیای دریایی بر سویه‌های مختلف باکتری

		سویه‌های باکتری							
		<i>E. coli</i>		<i>B. subtilis</i>		<i>P. aeruginosa</i>		<i>S. aureus</i>	
بافت	عصاره $\mu\text{g/well}$	۱۵۰۰	۶۰۰	۱۵۰۰	۶۰۰	۱۵۰۰	۶۰۰	۱۵۰۰	۶۰۰
گناد	استونیتریل	$7/0 \pm 0/00$	$7/0 \pm 0/00$	$8/0 \pm 33/54$	$7/0 \pm 33/57$	$11/0 \pm 67/56$	—	$9/1 \pm 0/00$	—
	اتانول	$14/0 \pm 67/58$	—	$7/0 \pm 33/58$	—	$11/1 \pm 0/00$	$10/0 \pm 0/00$	$10/1 \pm 0/00$	$8/0 \pm 0/00$
	بافر فسفات	—	—	$7/0 \pm 67/55$	—	—	—	—	—
پوسته	استونیتریل	—	—	$8/0 \pm 0/00$	$8/0 \pm 33/58$	—	—	—	—
	اتانول	—	—	$8/0 \pm 33/52$	$7/0 \pm 76/53$	—	—	—	—
	بافر فسفات	—	—	—	—	—	—	—	—
خار	استونیتریل	—	—	—	—	—	—	—	—
	اتانول	—	—	—	—	—	—	—	—
	بافر فسفات	—	—	—	—	—	—	—	—
بخش دهانی	استونیتریل	—	—	—	—	—	—	—	—
	اتانول	—	—	—	—	—	—	—	—
	بافر فسفات	—	—	—	—	—	—	—	—

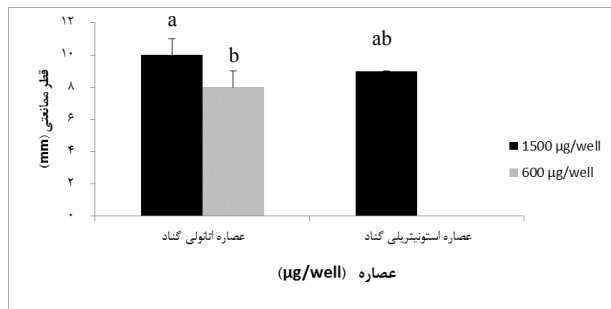

شکل ۲: فعالیت ضدباکتریایی عصاره‌های بافت‌های مختلف *E. mathaei* در مقابل *B. subtilis*

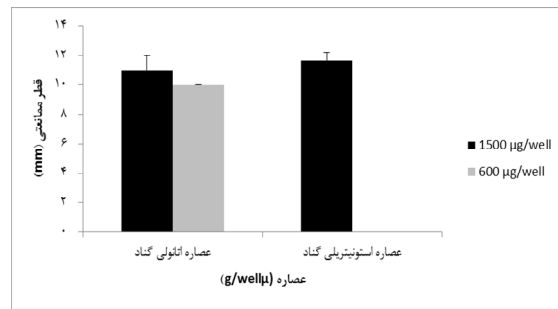

شکل ۱: فعالیت ضدباکتریایی عصاره‌های بافت‌های مختلف *E. coli* در مقابل *mathaei*

شکل ۴: فعالیت ضدباکتریایی عصاره‌های بافت‌های مختلف *E. coli* در مقابل *S. aureus*

شکل ۳: فعالیت ضدباکتریایی عصاره‌های بافت‌های مختلف *P. aeruginosa* در مقابل *S. aureus*

جدول ۲: قطر ممانعتی (mm) آنتی‌بیوتیک‌ها در مقابل چهار سویه باکتری

	<i>E. coli</i>	<i>B. subtilis</i>	<i>P. aeruginosa</i>	<i>S. aureus</i>
آنتی‌بیوتیک	۳۰ µg/disc	۳۰ µg/disc	۳۰ µg/disc	۳۰ µg/disc
آموکسی کلاو	۱۵/۰ ± ۶۷/۵۲	—	—	۸/۰ ± ۶۷/۵۴
کلوروفنیکل	۳۶/۰ ± ۳۳/۵۸	۸/۰ ± ۳۳/۵۸	۲۲/۰ ± ۳۳/۴۸	۱۲/۰ ± ۰/۰۰
نالیدیکسیک اسید	۲۸/۰ ± ۳۳/۵۵	۱۵/۰ ± ۰/۰۰	۱۶/۰ ± ۶۷/۴۹	۱۲/۰ ± ۳۳/۵۸
تتراساکلین	۲۸/۰ ± ۶۷/۳۸	۲۰/۰ ± ۶۷/۲۵	۲۴/۰ ± ۰/۶۸	۲۴/۰ ± ۶۷/۴۱

Haug *et al.*, 1995; Kazemi *et al.*, 2016 و همکاران (۲۰۰۲) فعالیت ضدباکتری در بخش‌های مختلف توتیای دریایی سبز *Strongylocentrotus droebachiensis*، ستاره دریایی معمولی *Asteria rubens* و خيار دریایی *Cucumaria frondosa* علیه باکتری‌های گرم مثبت و منفی را بررسی کردند. این مطالعه نشان‌دهنده فعالیت‌های ضدباکتری عصاره‌ها در بخش‌های مختلف *A. rubens* و *C. frondosa* بود. Rinehart و همکاران (۱۹۸۳) ۸۳ گونه از خارپوستان سواحل غربی در Baja California را مورد مطالعه قرار دادند و دریافتند که ۴۳ درصد آن‌ها فعالیت ضد میکروبی داشتند. همچنین کاظمی و همکاران (۲۰۱۶) فعالیت ضدباکتریایی توتیای دریایی

بحث

جانوران و گیاهان دریایی و ترکیبات زیستی آنها منبع وسیع و در دسترس هستند که در جستجو برای یافتن ترکیباتی با فعالیت ضد میکروبی می‌تواند نقشی موثر داشته باشند. مطالعه بر روی اثرات ضد میکروبی موجودات دریایی از جمله خارپوستان در سال‌های اخیر و در کشورهای مختلف به فراوانی انجام شده است (Dabbagh *et al.*, 2011). کشف شده است که خارپوستان دارای اثرات ضدباکتریایی قوی تری نسبت به پوریفرا، بریوزوا، نرم‌تنان و کرم‌های حلقوی دارند (Ridzwan *et al.*, 1995). فعالیت ضدباکتریایی قبلا در بعضی از گونه‌های خارپوستان توصیف شده بود (Haug *et al.*, 2002; Kiani *et al.*, 2014; Ridzwan)

دما در روند عصاره‌گیری، تا حد زیادی حضور برخی ترکیبات موثر در هر کدام از عصاره‌ها بیش تر است. در عصاره‌های فعال بافرفسفاتی به دلیل ثابت نگهداشتن دما در 4°C و شرایط بافری، احتمال حضور ترکیبات پروتئینی فعال بیش تر است. اما در عصاره‌های آلی بدلیل بالا بردن دما تا 40°C ، احتمال حضور ترکیبات پروتئینی فعال و حساس به دما کاهش می‌یابد. بنابراین انتظار می‌رود در این عصاره‌ها، ترکیبات فعال پروتئینی مقاوم به دما و یا ترکیبات غیرپروتئینی بیش تر حضور داشته باشند. این نتایج نشان می‌دهد که خارپوستان دارای مولکول‌های دفاعی متنوعی در مقابل میکروارگانیزم‌های بیماری‌زا هستند.

در توتیای دریایی *E. mathaei*، عصاره‌های مربوط به بخش دهانی و خار هیچگونه فعالیت ضدباکتری از خود نشان‌ندادند، اما بخش‌های گناد و پوسته اثر مهاری بر رشد سویه‌های باکتریایی این تحقیق داشته‌اند. بنظر می‌رسد که بخش دهانی و خار بیش تر نقش مکانیکی داشته و در ترشح متابولیت‌های فعال شیمیایی دخالت ندارند. در مجموع در مورد چهار سویه‌ی باکتری، گناد نسبت به پوسته فعالیت بیش تری نشان داد و عصاره‌های آلی حاصل از آن در برابر هر چهار سویه‌ی باکتری‌های مورد نظر اثر مهاری داشت، اما عصاره‌های بافرفسفاتی هر دو اندام (به استثناء بافر فسفاتی گناد که در برابر رشد *B. subtilis* اثر مهاری نشان‌داد) فاقد هرگونه فعالیت ضدباکتری بر چهار باکتری مذکور بودند که این می‌تواند نشان از نبودن و یا کم بودن ترکیبات فعال ضدباکتریایی با ماهیت پروتئینی و حساس به دما در این بافت‌ها باشد و نقش ضدپاتوژنی بیش تر به عصاره‌ی ترکیبات فعال غیرپروتئینی می‌باشد.

Echinometra mathaei را بر روی سویه‌های باکتری استرپتوکوکوس مطالعه کردند و دریافتند که عصاره‌های آلی اتانولی و استونیتریلی گناد و پوسته توتیای دریایی اثرات ضدباکتریایی داشتند در حالیکه عصاره‌های ناشی از خار و قطعات دهانی توتیا فعالیتی نداشتند. وجود پپتیدهای ضدباکتریایی در بی‌مهرگانی نظیر خارپوستان که فاقد سیستم‌ایمنی اکتسابی هستند به اثبات رسیده‌است. آنها نه تنها باکتری‌ها و قارچ‌ها را در شرایط آزمایشگاهی و محیط طبیعی غیرفعال می‌کنند، بلکه از ارگانیزم‌های میزبان علیه بسیاری از عفونت‌ها محافظت می‌کنند و همچنین باعث تنظیم ایمنی می‌شوند. در خلیج شمالی مکزیک، ۸۰٪ از ۲۲ گونه‌ی خارپوستان فعالیت آنتی‌میکروبیال نشان‌دادند (Baryan *et al.*, 1994). در مطالعه‌ای که توسط Abubakar و همکارانش در سال ۲۰۱۲ صورت گرفت، مشخص شد که فعالیت ضد میکروبی توتیای دریایی *Tripneustes gratilla* در عصاره‌های گناد و لوله‌ی گوارش، متمرکز شده و فعالیت کم یا عدم فعالیت در عصاره‌های خار و دهان مشاهده شد. مطالعه‌ی حاضر وجود فاکتورهای ضدباکتریایی را در چندین بافت دیگر نیز از جمله گنادها و پوسته و خار توتیای دریایی نیز به اثبات رسانده‌است.

در این مطالعه سعی شده تا با بکارگیری حلال‌های آلی و آبی، ترکیبات پروتئینی و غیرپروتئینی جاندار طی روند عصاره‌گیری استخراج شود و اثرات آن‌ها بررسی گردد، از آنجایی که فعالیت ضد میکروبی در اجزای مختلف خارپوست مورد نظر و در عصاره‌های آلی و آبی مشخص شده است، لذا هم فاکتورهای پروتئینی و هم غیرپروتئینی می‌توانند مسئول چنین فعالیتی باشند. علاوه بر این، با توجه به حضور فاکتور

در مقایسه با دیگر داروها و آنتی‌بیوتیک‌ها حداقلی باشند. همچنین با توجه به اثر بخشی نسبتاً خوب عصاره‌های حاصل از پوسته و گناد، تخلیص ترکیبات این دو اندام در مطالعات بعدی در ارجحیت قرار دارد.

سپاسگزاری

در اینجا بر خود لازم می‌دانیم از زحمات کلیه کسانی که ما را در انجام این تحقیق یاری نمودند سپاسگزاری نماییم.

منابع

1. یوسف پور م، ۱۳۹۱. فرآورده‌های فعال نرم تنان خلیج فارس. خلاصه مقالات دومین همایش ملی دوسالانه طب پیشگیری بهداشت، امداد و درمان دریایی بر روی شناورهای سطحی و زیر سطحی، ص ۴۲.
2. Abubakar, L., Mwangi, C., Uku, J., Ndirangu, S., 2012. Antimicrobial activity of various extracts of the sea urchin *Tripneustes gratilla* (Echinoidea). African Journal of Pharmacology and Therapeutics, 1(1), 19-23.
3. Austin, B., 1988. Marine Microbiology. Cambridge University Press, New York, P. 229.
4. Bhakuni D.S., Rawat D.S., 2005. Bioactive marine natural products. Springer. New York and Anamaya Publishers, New Delhi, USA, 382.
5. Bryan, P.J., McClintock, J.B., Watts, S.A., Marion, K.R., Hopkins, T.S., (1994). Antimicrobial activity of ethanolic body-wall extracts of echinoderms from the northern Gulf of Mexico. Echinoderms Through Time, Rotterdam, Netherlands, 17-23.
6. Briskin, D.P., 2000. Medicinal plants and phytomedicines. Linking plant biochemistry and physiology to human health. Plant Physiology, 124(2), 507-514.
7. Casas, S.M., Comesaña, P., Cao, A., Villalba, A., 2011. Comparison of antibacterial activity in the hemolymph of marine bivalves from Galicia (NW Spain). Journal of Invertebrate

در سال ۲۰۱۲ بر روی اندام‌های مختلف توتیای دریایی *T. gratilla* از جمله گنادها، پوسته، خارها، بخش دهانی و بخش گوارشی انجام شد، نتایج مشابهی با آزمایش کنونی داشته‌است و طی آن فعالیت ضد میکروبی عصاره‌های متانولی گناد مشاهده شد (Abubakar et al., 2012). دلیل بالا بودن فعالیت ضد میکروبی گناد می‌تواند به نقش انتقال فاکتورهای ایمنی آن به نسل بعد یعنی تخم برگردد. بنظر می‌رسد پوسته، اولین سد دفاعی شیمیایی بدن علیه پاتوژن‌ها در توتیای دریایی خلیج فارس باشد، لذا نقش ضدباکتری و ضدقارچی آن با توجه به نداشتن سیستم ایمنی اکتسابی در این جاندار دور از ذهن نمی‌باشد.

با توجه به نتایج بدست آمده، برخی از اجزای توتیای دریایی مورد مطالعه دارای فعالیت ضدباکتریایی در مقابل میکروارگانیزم‌های بیماری‌زای مورد آزمایش هستند. اگرچه میزان قدرت مهارتی بین عصاره‌های استخراج شده و آنتی‌بیوتیک‌های بکاررفته در این تحقیق تفاوت بسیار زیادی وجود دارد، با این حال به دلیل وجود انواع مختلف ترکیبات فعال در هر کدام از عصاره‌ها و خالص نبودن یک نوع ترکیب، نمی‌توان به طور قطع برتری آن‌ها را نسبت به ترکیبات طبیعی مورد تأیید قرارداد. در مقایسه‌ی بین دو غلظت بکار رفته در تست‌های آنتی‌میکروبیال، به‌طور کلی در اغلب مواقع تفاوت معناداری در دو غلظت استفاده‌شده در آزمایش مشاهده نمی‌شود.

در مجموع، مطالعه‌ی حاضر اشاره بر این دارد که خارپوستان دریایی و از جمله‌ی آنها توتیای دریایی، می‌توانند منابعی غنی برای کشف آنتی‌بیوتیک‌های جدید باشند اما ترکیباتی می‌توانند برای استفاده‌های دارویی مورد استفاده قرار گیرند که اثرات جانبی آنها

- Kadkhodazadeh, M., Heidari, B. 2014. Antibacterial activity of the body wall extracts of sea cucumber (Invertebrata; Echinodermata) on infectious oral streptococci. *Journal of Basic and Clinical Physiology and Pharmacology* 25, 367–373.
18. Li, C., Haug, T., Stensvag, K., 2010. Antimicrobial peptides in Echinoderms. *Invertebrate Survival Journal*, 7, 132-140.
  19. McCarthy, P.J., Pomponi, S.A. 2004. A search for new Pharmaceutical Drugs from marine organisms. *Marine Biomedical Research*, 22, 1-2.
  20. Mokhlesi, A., Saeidnia, S., Gohari, A.R., Shahverdi, A.R., Nasrolahi, A., Farahan, F., Khoshnood, R., Eshaghi, N., 2012. Biological activities of the sea cucumber *Holothuria leucospilota*. *Asian Journal of Animal & Veterinary Advances*, 7(3), 243-249.
  21. Price, A.R.G., 1983. Echinoderms of Saudi Arabia. Echinoderms of the gulf coast of Saudi Arabia. *Fauna of Saudi Arabia*, 5, 28–108.
  22. Ridzwan, B.H, Kaswandi, M.A., Azman, Y., Fuad, M., 1995. Screening for antibacterial agents in three species of sea cucumbers from coastal areas of Sabah. *General Pharmacology*, 26, 1539–1543.
  23. Rinehart, K.L, Shaw, P.D., Shield, L.S., Gloer, J.B., Harbour, G.C., Koker, M.E.S., 1981. Marine natural products as sources of antiviral, antimicrobial, and antineoplastic agents. *Pure and Applied Chemistry*, 53, 795–817.
  24. Shamsuddin, A.A., Kumari, M.D., Noraznawati, I., 2010. Anti-bacterial activity of three species of sea urchin extracts from Pulau Bidong, Terengganu. *Journal of Sustainability Science and Management*, 5(1), 116-124.
  25. Shankarlal, S., Prabu, K., Natarajan, E., 2011. Antimicrobial and Antioxidant Activity of Purple Sea Urchin Shell (*Salmacis virgulata* L. Agassiz and Desor 1846. *American-Eurasian Journal of Scientific Research*, 6(3), 178-181.
  8. Chattopadhyay, T., Chatterjee, B.P., 1993. A low molecular weight lectin from the edible crab *Scylla serrata* hemolymph: purification and partial characterization. *Biochemistry Archive*, 9, 65–72.
  9. Cole, A.M., Weis, P., Diamond, G., 1997. Isolation and characterization of pleurocidin: An antimicrobial peptide in the skin secretion of winter flounder. *The Journal of Biological Chemistry*, 272(18), 12008–12013.
  10. Dabbagh, A.R., Sedaghat, M.R., Ramesh, H., Kamrani, E., 2011. Breeding and larval rearing of the sea cucumber *Holothuria leucospilota* Brandt (*Holothuria vegabunda* Selenka) from the northern Persian Gulf, Iran. *SPC Beche-demer Information Bulletin*, 31, 35–38.
  11. Findlay, C., Smith, V.J., 1995. Antimicrobial factor in solitary ascidians. *Fish and Shellfish Immunology*, 5(8), 645–658.
  12. Fusetani, N., 1996. Bioactive substance from marine sponges. *Journal of Toxicology Toxin Reviews*, 15, 157–170.
  13. Haug, T., Kjuul, A.K., Styrvold, O.B., Sandsdalen, E., Olsen, Ø.M., Stensvag, K., 2002. Antibacterial activity in *Strongylocentrotus droebachiensis* (Echinoidea), *Cucumaria frondosa* (Holothuroidea), and *Asterias rubens* (Asteroidea). *Journal of Invertebrate Pathology*, 81(2), 94-102.
  14. Hickman, C.P., 2006. *Integrated Principles of Zoology*. McGraw-Hill, Boston, USA.
  15. Jensen, P.R., Harvell, C.D., Wirtz, K., Finical, W., 1996. Antimicrobial activity of extracts of Caribbean gorgonian corals. *Marine Biology*, 125, 411–419.
  16. Kazemi, S., Heidari, B., Rassa, M., 2016. Antibacterial and hemolytic effects of aqueous and organic extracts from different tissues of sea urchin *Echinometra mathaei* on pathogenic streptococci. *International Aquatic Research*, 8, 299-308.
  17. Kiani, N., Heidari, B., Rassa, M.,